

Bundesministerium
des Innern
und für Heimat

Поширені запитання (FAQ)

Дезінформація в контексті російської
повномасштабної війни проти України

Станом на: травень 2022 р.

Зміст

---

1. Чому було підготовлено ці поширені запитання?	3
2. Що таке дезінформація?	3
3. Як іноземні держави використовують дезінформацію для здійснення протизаконного впливу?	3
4. Як Росія поширює дезінформацію?	4
5. Яку роль відіграє дезінформація у зв'язку з російською повномасштабною війною проти України?	5
6. Які наративи поширює Росія у зв'язку з війною та як їх класифікувати?	6
7. Наскільки т. зв. «незгодні» поширюють російську дезінформацію?	8
8. Який взаємозв'язок існує між російською дезінформацією і пропагандою та проросійськими демонстраціями й автопробігами в Німеччині?	8
9. Чому в ЄС було заборонено поширення контенту RT і Sputnik?	9
10. Що Федеральний уряд робить проти поширення дезінформації як засобу протизаконного впливу з боку іноземних держав?	9
11. Як Федеральний уряд реагує на небезпечну дезінформацію?	11
12. Як розпізнати неправдиву й оманливу інформацію й захиститися від дезінформації?	12
13. Де можна дізнатися більше про поводження з дезінформацією?	13

1. Чому було підготовлено ці поширені запитання?

У зв'язку зі вторгненням Росії в Україну, що є порушенням норм міжнародного права, поширювана з Росії дезінформація відіграє важливу роль, адже несе потенціал дестабілізації. Федеральне міністерство внутрішніх справ і комплексного територіального розвитку (ВМІ) дуже серйозно ставиться до цієї загрози й хотіло б цим матеріалом допомогти громадськості зорієнтуватися в потоках інформації та створити підґрунтя для поведження з дезінформацією.

2. Що таке дезінформація?

Дезінформація – це цілеспрямовано поширювана неправдива й оманлива інформація. Цим вона відрізняється від неправдивої або оманливої інформації, підготовленої й поширюваної помилково або без наміру ввести в оману.

Відправники дезінформації зацікавлені в тому, щоб обманути її споживачів і підштовхнути їх до подальшого поширення неправдивої й оманливої інформації. До дезінформації з різних причин вдаються недержавні суб'єкти всередині країни й за її межами, а також іноземні державні суб'єкти.

У разі, якщо дезінформація поширюється іноземною державою, аби здійснювати протизаконний вплив на іншу державу (або об'єднання держав), має місце гібридна загроза. Її метою є дезорієнтація громадськості щодо фактичної ситуації, здійснення впливу на громадську думку, приховування власної діяльності й відволікання уваги від неї, нагнітання емоцій навколо контроверсійних дискусій і посилення суспільного напруження й/або підривання довіри до державних інституцій й дій уряду.

3. Як іноземні держави використовують дезінформація для здійснення протизаконного впливу?

Відкриті, плюралістичні й демократичні суспільства живуть в умовах безперешкодного доступу до фактів і вільного обміну думками. Можливості вільного обміну думками використовуються різними гравцями для поширення дезінформації. Тим самим вони переслідують таку мету, як підрив довіри до державних структур і роздмухування або поглиблення суспільних конфліктів через активне висвітлення конфронтаційних тем. Певною мірою шляхом дезінформації держави намагаються вплинути на суспільні настрої в інших державах на власну користь, спрямувати

формування політичного волевиявлення у відповідних державах згідно зі своїм порядком денним або загальмувати його.

Охоплення світу цифровими мережами полегшує іноземним державам поширення дезінформації і пропаганди. Наприклад, з політичних міркувань і задля впливу на громадську дискусію відбувається маніпулювання інформацією або її виривання з контексту. Саме завдяки алгоритмам у соціальних мережах неправдива й оманлива інформація може швидко поширюватися й охоплювати дуже широку аудиторію. Ключова роль у цьому відводиться користувачам, які поширюють таку інформацію у великих обсягах. Окрім цього, існує чимало фальсифікованих акаунтів користувачів, з яких неправдива або оманлива інформація поширюється на різних платформах. Часто це відбувається автоматично за допомогою т. зв. «ботів».

Також іноземні держави можуть готувати й постійно підтримувати заходи з поширення дезінформації за допомогою кібератак. Деякі держави зіштовхнулися, наприклад, з таким досвідом, як захоплення акаунтів у соціальних мережах і крадіжка даних про політиків для маніпулювання ними або цілеспрямованого оприлюднення їх у фальсифікованому контексті.

4. Як Росія поширює дезінформацію?

Російська влада вже впродовж років використовує акаунти в соціальних мережах, а також державні мас-медіа для поширення дезінформації і пропаганди, зокрема в Німеччині. Якщо німецькі ЗМІ, у тому числі і громадсько-правове радіо та телебачення, вирізняються журналістською свободою й гарантованою законом незалежністю від держави, російські мас-медіа не можуть похвалитися віддаленістю від влади. Російські ресурси на кшталт Russia Today (RT) або Sputnik не створюють незалежний журналістський продукт – вони контролюються російською державою, а також безпосередньо використовуються для заходів із дезінформування. Ані російське регулювання ЗМІ, ані суди або структура радіостанцій не гарантують редакційної незалежності. Часто ці російські мас-медіа цілеспрямовано використовують уже наявні в інформаційному просторі неправдиві або оманливі повідомлення, збільшуючи охоплення аудиторії, особливо через соціальні мережі.

5. Яку роль відіграє дезінформація у зв'язку з російською повномасштабною війною проти України?

24 лютого 2022 року за наказом російського уряду з порушенням норм міжнародного права було розпочато повномасштабну війну проти України. З того часу загарбницька війна Росії триває з неослабною жорстокістю. Україна зіштовхнулася з неймовірними стражданнями й розрухою. Точна кількість жертв невідома. Мільйони українців згідно з даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців уже залишили Україну і прибули до сусідніх європейських країн, ще більше людей стали внутрішніми біженцями в межах України. Держави-члени ЄС і союзники по НАТО ухвалили рішення про запровадження широких санкцій проти Росії і реалізацію допоміжних заходів для України. Німеччина, як і багато інших країн, солідарна з Україною.

З огляду на це Німеччина так само, як і її партнери в ЄС і НАТО, а також треті країни, зазнає протизаконного впливу з боку Росії, передусім у інформаційному просторі. Росія поширює дезінформацію, зокрема, через державні іномовні мас-медіа RT DE та канали в соціальних мережах. У такий спосіб російська влада намагається впливати на громадську думку в Німеччині й інших країнах на свою користь і загострювати потенційні лінії розлому в суспільстві. Тим самим Росія має на меті дискредитувати Захід і послабити згуртованість у спільноті держав.

Водночас Кремль звертається зі своєю пропагандою до власного населення, виправдовуючи вторгнення і представляючи західні держави слабкими. Такий підхід покликаний забезпечити високий рівень підтримки населенням Росії дій російської влади в Україні.

З початку російської повномасштабної війни проти України Федеральний уряд **відзначає підвищений рівень дезінформації в російських державних ЗМІ, наближених до Росії вебсторінках і офіційних дипломатичних і наближених до Кремля акаунтах Twitter.** Після зумовленого санкціями обмеження охоплення аудиторії наближеними до російської влади ЗМІ проросійська дезінформація і пропаганда потужно поширюється через акаунти в соціальних мережах. І тут у ролі дезінформаторів посилено виступають офіційні російські установи, що використовують для цього всі наявні засоби комунікації. Це, наприклад, офіційні заяви для преси міністерства закордонних справ, власні канали в соціальних мережах, особливо Telegram, а також вебсторінки російських посольств.

6. Які нарративи поширює Росія у зв'язку з війною та як їх класифікувати?

Росія намагається здійснювати вплив на політичну і громадську думку в Німеччині й інших країнах на свою користь через поширення дезінформації, пропаганду й інші протизаконні дії. У центрі уваги перебувають, по-перше, намагання російської влади отримати прерогативу тлумачення повномасштабної війни проти України з порушенням норм міжнародного права. По-друге, Кремль цілеспрямовано намагається ускладнити або зовсім унеможливити як реагування спільноти держав на його протиправну війну, так і підтримку України громадськістю.

У цілому в методиці здійснення дезінформації такими суб'єктами, як Росія, можна виділити чотири категорії. Це – заперечення, перекручення, відволікання і збентеження.* Межі між окремими методами досить розмиті. Багато нарративів можна віднести відразу до декількох категорій.

Згідно з першим методом – **запереченням** – суб'єкт намагається відмахнутися від **невигідної** для нього **об'єктивної інформації** за допомогою непереконливих аргументів з метою знешкодити надійність джерела й посіяти непевність. Так російська влада заперечує свою відповідальність за воєнну ескалацію, стверджуючи, що вона начебто була вимушена розпочати війну. Тут Росія намагається поміняти місцями злочинців і жертв, створюючи причини для російського вторгнення, яких не існує та/або які вже було спростовано. Російські твердження про начебто вчинені Україною звірства проти власного населення на Донбасі позбавлені будь-яких підстав, як це доводять звіти Організації Об'єднаних Націй і Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Також необхідно відкинути твердження про те, що з території України походила загроза проти Росії. Крім цього, Росія закидає Україні розробку зброї масового ураження – нібито за підтримки західних держав. Але в Україні немає програм із розробки ані ядерної, ані хімічної, ані біологічної зброї. Тобто Україна дотримується положень Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), після завершення Холодної війни вона передала успадковану від Радянського Союзу ядерну зброю Росії, за що РФ зобов'язалася поважати суверенітет і територіальну цілісність України. Україна тісно співпрацює з Міжнародною агенцією з атомної енергії (МАГАТЕ) й виконує всі приписи МАГАТЕ. Також в Україні не було й немає західних дослідних установ із розробки ядерної, хімічної або біологічної зброї.

Другий метод – **перекручення** – полягає у спробі суб'єкта **спотворити інформацію**. Прикладом цього може служити російське представлення війни в Україні як горезвісної «спеціальної операції». Термін «війна» в цьому контексті в Росії

---

* За моделлю 4D дослідника Бена Німмо.

заборонений. Але з огляду на залучення далеко більше ніж 100 000 військових у вторгненні в Україну і її обстрілу незчисленою кількістю ракет Росія, безперечно, веде широкомасштабну війну проти України з порушенням міжнародного права.

Третій метод – **відволікання** – передбачає **витіснення невігідної** для Росії **інформації з центру уваги на задній план і її заміну неправдивою інформацією**.

Наприклад, російська влада представляє Україну начебто як агресора або неправову державу, стверджуючи, що Україну контролює неонацистський режим. Тим самим з центру уваги громадськості має бути витіснений факт, що Росія, порушивши міжнародне право, напала на демократичну державу з президентом єврейського походження. Поруч із цим Росія намагається приховати власні військові злочини, обвинувачуючи Україну, зокрема, у тому, що вона сама інсценувала звірства в передмістях Києва. У той же час незалежні мас-медіа повідомляють про численні підтвердження нинішніх військових злочинів Росії в Україні, особливо проти цивільного населення. Зокрема, було зафіксовано чимало випадків, коли російські військові гвалтували й катували, а також умисно й цілеспрямовано розстрілювали мирних жителів на окупованих територіях України.

Четвертий метод – **розгубленість** – покликаний створити **сценарій загрози**. Він має посясти страх у відповідних державах і обмежити їхню політичну дієздатність. Так, Росія погрожує подальшою ескалацією державам, що виступатимуть за дотримання міжнародного права. Сюди ж належить і поширення Росією нарративу про можливу ядерну ескалацію. Але подібні погрози не зменшують рішучості Німеччини та її партнерів по ЄС і НАТО щодо відповіді на російську повномасштабну війну проти України, зокрема, жорсткими санкціями. Росія стверджує, що реакція спільноти держав на російське вторгнення в Україну буцімто спричинена «русофобією», намагаючись тим самим витіснити ганебне порушення Росією міжнародного права на задній план. Також російський уряд стверджує, що західні суспільства взагалі стали «русофобними», а особи російського походження на Заході більше не почувають себе в безпеці. Але переважна більшість громадян Німеччини дуже чітко бачить різницю між поглядами й діями російської влади й російськими громадянами або німцями з російською міграційною історією, які живуть тут. Крім того, у Німеччині кількість правопорушень, пов'язаних із нападами на російські установи й осіб російського походження, доволі невелика. Федеральний уряд приділяє в цілому велику увагу боротьбі з будь-якою дискримінацією.

7. Наскільки т. зв. «незгодні» поширюють російську дезінформацію?

Державні мас-медіа Росії цілеспрямовано звертаються до місцевих жителів Німеччини й інших країн. Російський уряд створив RT DE як «альтернативний ЗМІ», що використовується і т. зв. «незгодними» й іншими частинами німецькомовної спільноти, котрі виступають проти вакцинації і обмежень, пов'язаних із COVID-19. Російські наративи поширюються і в рамках відповідних форумів ресурсу Telegram. **Частина руху «незгодних», так само як і численні громадяни в німецькомовному просторі, які заперечують Covid-19 і необхідність вакцинації, уразливі щодо російської дезінформації і пропаганди й поширюють її далі.** Окрім цього, російські наративи можуть виявитися привабливими для осіб, які виступають проти конституції й за делегітимізацію держави, а також для правих або лівих екстремістських угруповань.

Утім, реакція на актуальну ситуацію всередині цих спільнот різна. Здебільшого відбувається їхнє проросійське позиціонування, але частина представників виступає за підтримку української сторони.

8. Який взаємозв'язок існує між російською дезінформацією і пропагандою та проросійськими демонстраціями й автопробігами в Німеччині?

У певних групах населення існують обумовлені як традицією, так і ідеологією проросійські переконання, що живляться нерозумінням справжньої ситуації в Росії, а також принциповим запереченням західних цінностей або скептичним ставленням до них, особливо до плюралістичної демократії. Ці групи ігнорують той факт, що російська влада в рамках своєї пропаганди поширює вигадки. Навпаки – **у цих групах російські наративи беззастережно сприймаються й у повному переконанні в їхній правдивості поширюються серед громадськості.** Наприклад, під час проросійських протестів і автопробігів в багатьох великих містах Німеччини.

У цьому контексті деякі федеральні землі попередили, що використання російського символу «Z» у громадських місцях як відкрита підтримка повномасштабної війни в Україні переслідуватиметься за законом. Буква «Z» перетворилася в Росії на символ підтримки армії та уряду РФ. Чимало російських транспортних засобів, що беруть участь у загарбницькій війні, позначено літерою «Z».

9. Чому в ЄС було заборонено поширення контенту RT і Sputnik?

Причиною запровадження **санкцій ЄС проти** двох російських мовників **RT і Sputnik**, що набули чинності 2 березня 2022 року, є те, що вони під прямим або опосередкованим контролем російського уряду **зробили істотний внесок** у медійну **підтримку воєнної агресії проти України** й дестабілізацію ситуації в сусідніх країнах. Ці заходи залишатимуться чинними, поки Росія не припинить агресію проти України, а також не закінчить ведення пропагандистських акцій проти ЄС і його країн-членів. Поруч із **заборонаю на поширення контенту зазначених станцій**, що має пряму дію, не потребує імплементації на національному рівні й широкою мірою реалізується в Німеччині, постановою призупиняється дія можливих ліцензій названих мовників. Щоправда, останнє положення практично не має значення для Німеччини у зв'язку з відсутністю у країні відповідних ліцензій. Названа постанова не обмежує журналістам RT і Sputnik здійснення професійної діяльності. Наприклад, їм дозволено й надалі проводити журналістські розслідування й робити інтерв'ю.

Незалежно від санкцій ЄС, за оцінкою Медіакорпорації Берлін-Бранденбург (MABB), мовлення RT DE в Німеччині недозволене через відсутність відповідної ліцензії на трансляцію. Тобто ще до постанови про санкції ЄС без втручання Федерального уряду вже мало місце розпорядження про заборону діяльності RT DE.

10. Що Федеральний уряд робить проти поширення дезінформації як засобу протизаконного впливу з боку іноземних держав?

Міністерство закордонних справ (AA), Федеральне відомство преси (BPA), а також Федеральне міністерство внутрішніх справ і комплексного розвитку територій (BMI) і підпорядковані йому структури уважно відстежують інформаційний простір у контексті російської повномасштабної війни проти України на предмет поширення в ньому неправдивої або оманливої інформації, постійно обмінюючись даними щодо цього з іншими підрозділами й відомствами на рівні федерації та федеральних земель.

Під керівництвом BMI здійснюється активний внутрішній і міжвідомчий обмін даними щодо заходів із боротьби з дезінформацією у зв'язку з повномасштабною війною Росії проти України. Відбувається постійне вивчення ситуації для розуміння того, чи потрібно запроваджувати додаткові заходи і якщо так, то наскільки серйозними вони мають бути.

На першому плані завжди перебуває заснована на фактах і орієнтована на цільову аудиторію превентивна комунікація щодо актуальної ситуації та вжитих заходів.

Поруч із адекватними заходами оперативного характеру, особливо коригування неправдивої інформації, велике значення мають профілактика і **розвиток загальнодержавної й суспільної стійкості**. Планується проведення ще ширшої просвітницької роботи із громадськістю з питань дезінформації і ще сильніша підтримка громадян у підвищенні їхньої компетентності, зокрема, щодо вимогливого аналізу інформації і її джерел у соціальних мережах. Необхідно забезпечити цілеспрямоване сприяння поширенню медіаграмотності та критичній оцінці повідомлень серед усіх вікових груп. З цією метою Федеральний уряд підтримує різні проекти для підвищення медіакомпетентності, а також для захисту і структурного зміцнення журналістики. Незалежні ЗМІ роблять свій дуже важливий і цінний внесок у цю справу, зокрема, проведенням перевірки фактів. Однозначно вітається також перевірка фактів незалежними дослідними установами і неурядовими організаціями (НУО).

Окрім цього, Федеральний уряд виступає, зокрема, через негайне надання допомоги журналістам-біженцям із України, Росії й Білорусі, за зміцнення мас-медіа у вигнанні, що завдяки критичним і незалежним повідомленням про ситуацію у країнах свого походження часто користуються особливо високою довірою й активно протистоять дезінформації.

Поруч із **такою широкою протидією всього суспільства здійсненню протиправного впливу іноземних держав** важливим аспектом у ефективній боротьбі з дезінформацією є спільні зусилля федерації, федеральних земель і громад, а також інших держав-партнерів.

Велика роль у можливих заходах проти поширення неправдивої або оманливої інформації відводиться операторам соціальних мереж. Прозорі правила в соціальних мережах і їхнє послідовне дотримання операторами дуже важливі. У цьому сенсі Федеральний уряд перебуває в постійному контакті з операторами платформ.

11. Як Федеральний уряд реагує на небезпечну інформацію?

У цілому не обов'язково проявляти зайву ініціативу, окремо виправляючи кожну неправдиву або оманливу інформацію, аби не привертати до неї ще більшої уваги. Для того, щоб вирішити, чи варто і якщо так, то як саме реагувати на неї, треба проаналізувати кожну конкретну неправдиву або оманливу інформацію. І тут важливу роль відіграють, зокрема, такі критерії або запитання: З яким повідомленням ми маємо справу? Кого стосується його тема / хто відповідає за неї? Чи йдеться про цілеспрямоване поширення неправдивої або оманливої інформації, тобто про дезінформацію? Хто підготував дезінформацію? Де її було поширено? Наскільки високим є потенціал небезпеки, зокрема, щодо масштабів охоплення аудиторії?

Загалом діє таке правило: **чим вищим є потенціал небезпеки, тим важливішими є оперативне реагування й рішуча протидія**. У таких випадках Федеральний уряд може ухвалити рішення про т. зв. дебанкінг, тобто про активне спростування неправдивої або оманливої інформації.

12. Як розпізнати неправдиву й оманливу інформацію та захиститися від дезінформації?

а) Критичне ставлення замість поширення

Неправдиві або оманливі повідомлення й ілюстрації часто поширюються приватними особами не зі злих намірів, а через те, що людей тривожать певні питання. Але залежно від ситуації такі повідомлення можуть призвести до поширення розгубленості або паніки. Чим більше емоцій і драматизму містить повідомлення, тим частіше його поширюють. Тому важливо не брати в цьому участь, а зберігати спокій. Тобто не відправляйте повідомлення іншим без перевірки. Не діліться контентом, що здається вам сумнівним.

б) Перевірка джерел і відправників повідомлень

Завжди варто порівнювати сумнівну інформацію принаймні із двома повідомленнями на ту саму тему з інших джерел. Наразі інформаційний простір заповнюється новинами громадсько-правових мовників і серйозних щоденних і щотижневих газет. Ілюстративні й відеоматеріали з зон воєнних дій проходять оперативну й регулярну перевірку на достовірність фактів у спеціальних підрозділах багатьох серйозних ЗМІ. Також ви можете отримати інформацію, зокрема, щодо війни в Україні, на офіційних вебсторінках різних установ, наприклад, на сайті Федерального уряду Bundesregierung.de, а також у соціальних мережах на відповідних каналах таких установ.

Завжди перевіряйте, хто опублікував відео, фотографію або новину. Чи є особа автором матеріалу? А може, він уже неодноразово поширювався? Зазначення справжнього прізвища може бути ознакою автентичності акаунта. Можливі дані операторів платформи про незалежність окремих акаунтів від влади або наближеність до неї теж можуть допомогти ухвалити рішення. У соціальних мережах орієнтуйтеся на верифіковані акаунти офіційних установ і закладів (позначені блакитними галочками). На вебсторінках дивіться на наявність вихідних даних. У них має зазначатися особа, яка відповідає за контент, а також повна адреса, а не лише щось на кшталт анонімної електронної пошти.

в) Використання перевірених фактів

Громадсько-правові ЗМІ й інші незалежні організації перевіряють окремі неправдиві повідомлення й коригують їх. Зокрема, незалежний пошуковий центр «Correctiv» збирає й аналізує поширювану світом актуальну неправдиву й оманливу інформацію про війну в Україні.

13. Де можна дізнатися більше про поводження з дезінформацією?

Федеральне відомство преси (BPA) інформує на інтернет-сторінці Федерального уряду про поводження з дезінформацією: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/themen/umgang-mit-desinformation>.

Федеральне відомство преси (BPA) інформує на інтернет-сторінці Федерального уряду і про війну в Україні: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/themen/krieg-in-der-ukraine>.

Федеральне міністерство внутрішніх справ і комплексного територіального розвитку (BMI) інформує про актуальну ситуацію щодо загрози дезінформації як засобу протизаконного здійснення впливу з боку іноземних держав, тобто про т. зв. гібридну загрозу: <https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/topthemen/DE/topthema-desinformation/artikel-desinformation-hybride-bedrohung.html>.

Багато рекомендацій і порад щодо поводження з дезінформацією можна знайти на інтернет-сторінці Федерального центру політичної освіти (BfB): <https://www.bpb.de/themen/medien-journalismus/desinformation/>.

Федеральний центр політичної освіти (BfB) розробив також відповідну подкаст-серію: <https://www.bpb.de/themen/medien-journalismus/digitale-desinformation/desinformation-der-globale-blick/>.

Федеральний центр політичної освіти (BfB) створив також власну тематичну сторінку про російську повномасштабну війну в Україні. Тут збираються й оприлюднюються матеріали незалежних журналістів і науковців на зазначену тему: <https://www.bpb.de/themen/europa/krieg-in-der-ukraine/>.

Федеральне міністерство у справах сім'ї, літніх людей, жінок і молоді (BMFSFJ) у рамках федеральної програми «Жити в демократії!» (Demokratie leben!) фінансує чимало проєктів, що опікуються дезінформацією й ідеологіями змови. Ознайомитися з ними можна тут: <https://www.demokratie-leben.de/>. Звернути увагу варто на проєкти «Контрмедіа» (Gegenmedien) Центру Liberale Moderne, що здійснив аналіз контенту критично налаштованих до системи мас-медіа й опублікував наративи щодо війни в Україні: <https://gegneranalyse.de/>, а також на інструменти аналізу дезінформації лабораторії betterplace-Lab/Das Netz. У вигляді інтерактивної карти проєкт представляє процес підготовки й поширення дезінформації. Додаткову інформацію можна знайти тут: <https://kompetenznetzwerk-hass-im-netz.de/infografik-desinformation/>.

Федеральне міністерство науки та наукових досліджень (BMBWF) надає підтримку низці дослідних проєктів, що опікуються дезінформацією. Більше інформації тут: <https://www.bmbf.de/bmbf/shareddocs/kurzmeldungen/de/2022/02/fake-news-bekaempfen.html>.

Інформацію про перевірку фактів можна знайти, зокрема, на сторінці фактчекінгу Асоціації суспільного мовлення Федеративної Республіки Німеччина (ARD): <https://www.tagesschau.de/faktenfinder/>, а також на сторінках інших громадсько-правових мовників, наприклад, Баварського радіо (BR), що також опікується перевіркою фактів: <https://www.br.de/nachrichten/faktenfuchs-faktencheck>.

Актуальну дезінформацію щодо війни в Україні викриває англійською мовою Європейська служба зовнішніх справ (EAD): <https://euvsdisinfo.eu/category/ukraine-page/>. Окремі матеріали можна знайти також і німецькою мовою: <https://euvsdisinfo.eu/de/>.

Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки й культури (UNESCO) повідомляє англійською мовою про ідеології змови й дає практичні поради щодо боротьби з дезінформацією: <https://en.unesco.org/themes/gced/thinkbeforesharing>.